

The demographic disparities in the Slovak regions at the NUTS II level from the point of view of natural changes of population and migration

Demografické disparity regiónov Slovenska na úrovni NUTS II z pohľadu prirodzeného pohybu a migrácie

Miloš BAČÍK

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, bacik@fpv.umb.sk

Abstract

The article deals with the evaluation of demographic disparities in the Slovak regions at the NUTS II level. We have decided to compare demographic data related to natural changes of population and migration in so called 'basic regions'. This regions categorisation is used by the European institutions in their analyses of various regional problems, structural funds drawing, as well as in their application of regional policies. In order to provide valid research outcomes, we used the database from national statistical office. This office provides official data regarding population changes. These data seem to be essential for our analysis of selected characteristics such as natality, mortality, marriage rate, divorce rate, abortion and migration.

Keywords: demographic disparities, regions NUTS II, population, natural changes of population, migration

Kľúčové slová: demografické disparity, regióny NUTS II, obyvateľstvo, prirodzený pohyb, migrácia

1. Úvod

Existencia nerovností vo vnútri štátov v hierarchicky nižších územných jednotkách je prirodzenou súčasťou priestorového vývoja každej spoločnosti. Nesporne aj tej našej, ktorá prešla v druhej polovici 20. storočia cestou od budovania socializmu s centrálnou plánovanou ekonomikou k formovaniu sa liberálnej spoločnosti s preferenciou trhového mechanizmu. Komparovať obidve obdobia z pohľadu regionálnych disparít je nenáležitá a odborné nerelevantná. Dovolíme si však poznamenať, že pokiaľ v období do r. 1989 neboli nerovnosti medzi regiónmi až také markantné, v poslednom dvadsaťročí sme svedkami prehlbujúcich sa rozdielov a to aj demografických.

Príspevok nadväzuje na predchádzajúcu štúdiu (Bačík 2010), v ktorej sme sa zaoberali hodnotením demografických disparít regiónov NUTS II z pohľadu vybraných štruktúrnych charakteristík. Tieto oblasti ako základné regióny používa Európska únia pri analýze regionálnych problémov, aplikácii regionálnej politiky a čerpaní štrukturálnych fondov (Holešová 2003). Pre zachovanie patričnej miery porovnateľnosti sme v tomto príspevku použili štatistické údaje bilancujúce prirodzený pohyb a migráciu obyvateľstva v období rokov 2001 - 2009. Za účelom vystihnúť stavu v každej oblasti sme použili súbor rôznorodých demografických ukazovateľov. Prevažná časť z nich je k dispozícii priamo v príslušných štatistikách, niektoré sme získali nepriamo vlastným výpočtom. V článku sa snažíme jednak analyzovať populačné charakteristiky, procesy a trendy korešpondujúce medzi jednotlivými oblasťami

a na druhej strane zdôrazniť to, v čom tkvie ich individualita.

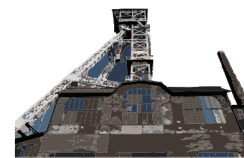
2. Prirodzený pohyb obyvateľstva

Prakticky v každom príspevku, ktorý sa zaoberá regionálnou diferenciaciou Slovenska sa konštatuje, že jej základným geografickým znakom je pestrosť fyzicko-geografickej a socio-ekonomickej štruktúry (Bašovský et al. 1983; Lukniš 1985; Paulov 1992; Korec 2005 a iní). Táto rôznorodosť je daná objektívne (topografická poloha, prírodné pomery) a subjektívne. Subjektívnu diferencovanosť regiónov podmieňuje človek svojou hospodárskou činnosťou, ktorej intenzita sa v priestore mení v závislosti od celého radu faktorov. Rozdiely v hospodárskom rozvoji oblastí môžeme pripísať aj na „vrub“ ich demografických disparít, vzhľadom na odlišnú populačnú základňu jednotlivých regiónov.

Rozhodujúcimi zložkami prirodzeného pohybu sú pôrodnosť a úmrtnosť. Nepriaznivý vývoj pôrodnosti na Slovensku po r. 1989 pokračoval aj v nasledujúcom období. V r. 2002 dosiahla pôrodnosť a plodnosť historické minimum (50 841 živonarodených detí a úhrnná plodnosť 1,185). Počas skúmaného obdobia sa miery pôrodnosti ustálili na nízkej úrovni. Vplyv sociálnych, ekonomických a inštitucionálnych faktorov sa prejavil v zmene demografického správania sa obyvateľstva. Zmenila sa aj hodnotová orientácia, najmä mladých ľudí. Do tejto mozaiky zapadlo aj takmer masové rozšírenie antikoncepcie. Viditeľným sa tak stal hlboký pokles počtu narodených detí znížením plodnosti mladších žien a tým aj úhrnnej plodnosti, zníženie počtu vydatých žien, nárast malých rodín, rastúci počet kohabitácií, relatívne

XXII SJEZD ČESKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI OSTRAVA 2010

větší počet dětí narozených mimo manželstva, alebo odkladanie rodičovstva a vyšší vek matiek v čase prvého a v mnohých prípadoch aj posledného pôrodu. Tieto tendencie sprevádzali aj obyvateľstvo jednotlivých oblastí s rôznou mierou intenzity, odrážajúce aj regionálne špecifiká (tab. 1). Najvýraznejšie sa prejavili v Bratislavskom kraji a to najmä v samotnej Bratislave, ktorej populácia je voči priemerným hodnotám Slovenska špecifická a to z viacerých hľadísk. Vyznačuje sa dlhodobou najnižšou mierou pôrodnosti, úhrnnej plodnosti a nízkymi hodnotami mier reprodukcie. Na druhej strane dosahuje najvyšší priemerný vek matky pri prvom pôrode, má vysoké pomerné zastúpenie slobodných žien podľa rodinného stavu a najvyšší podiel žien vo veku 25 - 49 rokov s vysokoškolským vzdelaním. Vyššie vzdelanie sa stalo prejavom profesijnej seberealizácie, konkurenčnou výhodou a nezastupiteľným životným „kapitálom“. Práve v tomto regióne s atraktívnymi pracovnými príležitosťami (vyžadujúcimi vzdelanú pracovnú silu) sa odborná kvalifikácia stala prioritou, ktorá najvýraznejšie „súťaží“ s rodením detí, pretože deti podstatne uberajú čas, ktorý je potrebný na vzdelanie resp. vzdelávanie.

K populačným procesom, ktoré nepriamo ovplyvňujú pôrodnosť zaraďujeme sobášnosť, rozvodovosť a potratovosť. Sobášnosť patrí k tým procesom, ktorých vedomá redukcia výrazne vplyva na intenzitu reprodukcie. Navyše veľmi citlivo reaguje na zmenené spoločenské podmienky. Prvá polovica 90. rokov bola obdobím intenzívneho znižovania sobášnosti. Vstup do manželstva v nízkom veku najmä vo vekovej skupine 20 - 24 rokov stratil predchádzajúcu príťažlivosť zaužívaného scenára v socializme t.j. po získaní vzdelania a kvalifikácie uzavrieť sobáš a rýchlo mať dve

deti. Tento pokles sa v nasledujúcom období zmiernil, ale aj napriek tomu bol v roku 2001 štatisticky evidovaný historicky najnižší počet sobášov na Slovensku v povojnovom období (23 795). Regionálne štatistiky sobášnosti v nasledujúcich rokoch priniesli miernu dávku optimizmu, i keď počty sobášov zďaleka nedosahovali stav pred rokom 1990 (tab. 2). Rozdiely hrubej miery sobášnosti medzi oblasťami naznačujú, že vplyv vekovej štruktúry nie je tým jediným dôvodom disparít, skôr je to posun sobášneho veku, vyššia úroveň rozvodovosti a pravdepodobne aj opakovaných sobášov. V r. 2007 bolo uzavretých na Slovensku 1 795 manželstiev rozvedenej nevesty s rozvedeným ženichom. Z celkového počtu sobášov rozvedených neviest to bolo 52,8 %. Nad touto hodnotou sa pohybovalo Stredné Slovensko (54,7 %) a Bratislavský kraj (54,1 %), pod ňou Východné Slovensko (50,6 %). Úhrnná prvosobášnosť slobodných z predchádzajúcej úrovne 88,9 % u mužov a 93,7 % u žien (r. 1987) sa znížila do roku 2001 na 87,2 % resp. 89,1 %. Priemerný sobášny vek vzájomne slobodných partnerov v r. 2007 sa postupne zvýšil na 28,6 rokov u ženicha a 26,1 rokov u nevesty. V Bratislavskom kraji bol u mužov na úrovni 30 rokov, v hlavnom meste ju dokonca prekročil. Na Východnom Slovensku boli hodnoty najnižšie - 27,9 rokov u mužov a 25,4 rokov u žien. Tieto údaje nás nútia zamyslieť sa nad otázkou, či manželstvo predstavuje stále vysokú životnú hodnotu v krajine s prevahou kresťansko - katolíckej hodnotovej orientácie jej obyvateľstva. V susednej Českej republike sa zhruba pre 1/3 slobodných mužov a žien stal život v jednom manželstve akýmsi prežitkom, obmedzením osobných slobôd, záujmov a kariéry a možností seberealizácie (Kučera 2008).

Tab. 1 Základné charakteristiky pôrodnosti a plodnosti (Basic characteristics of birth rate and fertility)

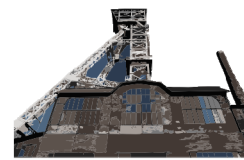
Charakteristika	Hrubá miera pôrodnosti (‰)			Úhrnná plodnosť ¹⁾		
	2001	2005	2009	2001	2005	2009
Rok						
Bratislavský kraj	7,6	9,8	12,0	0,982	1,152	1,35
Západné	8,2	8,7	9,7	1,028	1,073	1,214
Stredné	9,6	10,0	10,8	1,218	1,252	1,371
Východné Slovensko	11,7	12,0	13,3	1,464	1,495	1,671
Slovenská republika	9,5	10,1	11,3	1,198	1,253	1,411

¹⁾ pri Západnom, Strednom a Východnom Slovensku priemer za kraje

Zdroj: ŠÚ SR. Pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike (pramenné dielo); roky 2001, 2005, 2009

Dlhodobý rast rozvodovosti, sprevádzajúci populačný vývoj na Slovensku pred r. 1989 pokračoval aj v nasledujúcom období. Po roku 1990 rezonoval v odborných diskusiách ne jeden názor, že zníženie intenzity sobášnosti a posun sobášneho veku sa pozitívne prejaví v znížení úrovne rozvodovosti. Argumentovalo sa predovšetkým tým, že do manželstva budú vstupovať vyspelejší snúbenci. Štatistiky to však nepotvrdili. V r. 2002 sa počet rozvodov prvýkrát v histórii dostal cez „hranicu“ 10 tis. čo znamenalo, že sa v priemere

rozvádzalo približne každé tretie manželstvo. V r. 2007 sa ich počet zvýšil na 12 174 a index rozvodovosti bol už na úrovni 44,4 %. V 80. rokoch 1/5 medzi rozvedenými tvorili tri až päť ročné manželstvá a takmer rovnaký podiel pripadal na manželstvá šesť až desaťročné, pričom najvyššia špecifická rozvodovosť bola u žien 20 - 24 ročných (Martinec 1987). V súčasnosti sa rozvádzajú partneri najčastejšie v 4. až 6. roku trvania manželstva a v priemere je to približne o rok neskôr ako pred štvrtstoročím. Pretože rozvodovosť sa zvyšuje

intenzívnejšie ako sobášnosť v dohľadnej dobe môžeme očakávať, že rozvodom skončí podobne ako je tomu dnes napr. v Českej republike približne každé druhé manželstvo. Vysoká rozvodovosť je hlavnou príčinou zvyšovania počtu neúplných rodín s nezaopatrenými deťmi. Porovnanie údajov z cenzu 2001 o zložení a veľkosti neúplných rodín z cenzových domácností rodinných dokumentuje pomerne veľké diferencie medzi Bratislavským krajom a ostatnými regiónmi. Neúplné rodiny s jedným závislým dieťaťom tvorili v Bratislavskom kraji 17,1 % všetkých cenzových domácností rodinných, kým na Východnom Slovensku 9,2 %. Podiel neúplných rodín na úhrne cenzových domácností rodinných (1/4) bol najvyšší práve v Bratislavskom kraji. Táto situácia len zvyrazňuje negatívny vplyv rozvodovosti, ktorá deštruuje klasickú rodinu, založenú na manželstvom zväzku muža a ženy, vychovávajúcej jedno resp. viac detí. Rozvod je navyše špúšťacím mechanizmom niektorých socio-patologických javov a to predovšetkým chudoby aj detskej, ktorá je riziková pre psychický vývoj dieťaťa v neúplnej rodine. Dieťa je napr. permanentne konfrontované v rámci školy so svojimi rovesníkmi, z ktorých mnohí ostentatívne demonštrujú svoj hmotný nedostatok (Bačík 2009).

Potratovosť patrila v socializme k populačným procesom, pre ktoré bolo podľa Vereša (1991) príznačné adjektívum „vysoká“. V roku 1987 došlo k výraznému rastu hrubej miery potratovosti, k čomu prispel nový, liberálnejší zákon SNR o umelom prerušení tehotenstva, ktorý odstránil posledné administratívne obmedzenie prístupu k interrupciám (interrupčné komisie). V nasledujúcom roku sme zaznamenali na Slovensku historicky navyšší počet potratov (59 352) a interrupcií (51 000). Od r. 1990 je zrejмый úbytok umelých prerušení tehotenstva. V prvej polovici 90. rokov sa tieto úbytky pohybovali na úrovni 3 tis. ročne. V druhej polovici 90. rokov sa tempo poklesu spomalilo, ale nezastavilo. V súčasnosti sa úbytky pohybujú približne na úrovni 0,6 tis. ročne. V r. 2007 bolo evidovaných 18 318 potratov a 13 424 interrupcií. Paradoxne s poklesom samovoľných potratov dochádzalo k poklesu narodených detí. Príčiny treba hľadať v masovom rozšírení antikoncepcie a oslabení vôle k rodičovstvu. V územnom priemete bol pokles hrubej miery potratovosti evidentný u každého zo skúmaných regiónov, pričom odchýlky medzi regiónmi neboli výraznejšie (tab. 2).

Tab. 2 Základné charakteristiky sobášnosti, rozvodovosti a potratovosti (Basic characteristics of nuptiality, divorce rate and abortion rate)

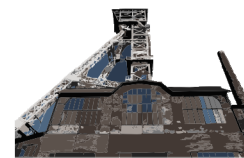
Demografická charakteristika	Hrubé miery (‰)								
	sobášnosti			rozvodovosti			potratovosti		
Rok	2001	2005	2009	2001	2005	2009	2001	2005	2009
Bratislavský kraj	4,5	5,5	5,5	2,3	2,8	2,8	4,2	3,6	3,3
Západné	4,3	4,7	4,6	1,9	2,3	2,6	4,1	3,4	3,3
Stredné	4,3	4,5	4,6	1,9	2,1	2,2	4,3	3,7	3,2
Východné Slovensko	4,6	5,1	5,2	1,4	1,7	1,9	4,3	3,7	3,5
Slovenská republika	4,4	4,9	4,9	1,8	2,1	2,3	4,2	3,6	3,3

Zdroj: ŠÚ SR. Pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike (pramenné dielo); roky 2001, 2005, 2009

Šesťdesiate až osemdesiate roky minulého storočia sa niesli v znamení relatívne nepriaznivého vývoja úmrtnosti. Nadúmrtnosť mužov najmä vo vekovej skupine 45 - 54 rokov bola čiastočne kompenzovaná neustále klesajúcou dojčenskou úmrtnosťou. Na úmrtnostné pomery vplývala aj pomerne mladá veková štruktúra obyvateľstva. Od r. 1961, kedy sme zaznamenali historicky najnižšiu hodnotu hrubej miery úmrtnosti (7,5 ‰) sa úmrtnosť postupne mierne zvyšovala a v podstate až do začiatku deväťdesiatych rokov varírovala viac menej medzi 9 až 10 ‰. Stredná dĺžka života u mužov v rokoch 1970 - 1990 stagnovala (pokles o približne 1 rok), u žien mierne vzrástla (o približne 2 roky). Dojčenská úmrtnosť poklesom z 25,7 ‰ na 12 ‰ si ešte stále udržiavala svoju váhu pri znižovaní úrovne úmrtnosti. Podiel umierajúcich vo vyšších vekových skupinách rástol pomaly. Pomohla k tomu aj tá skutočnosť, že hranicu 70 rokov prekročovali osoby narodené za hlbokej populačnej

depresie v rokoch prvej svetovej vojny. V staršej populácii sme mali stále viac ovdovelých žien ako mužov. V roku 1991 bolo 58,8 tis. vdovcov a vyše päťkrát viac vdov (313,6 tis.).

Vývoj úmrtnosti po r. 1990 môžeme s istou dávkou optimizmu hodnotiť ako mierne pozitívny a to aj v skúmaných oblastiach (tab. 3). K tomu pravdepodobne prispel aj zodpovednejší prístup ľudí k svojmu zdraviu v zmenených spoločenských podmienkach. V rokoch 1990 - 2007 vzrástla stredná dĺžka života u mužov pri narodení o 3,9 rokov (na 70,5), u žien bol vzrast o 2,6 rokov (na 78,1). Len o málo sa znížil rozdiel medzi oboma pohlaviami (7,6 rokov). Pre porovnanie Česko 2007: muži 73,7 a ženy 79,9 rokov. Hrubá miera úmrtnosti sa udržiavala tesne pod úrovňou 10 ‰. Klesajúci trend dojčenskej úmrtnosti dokumentujú hodnoty z rokov 1993 a 2009 (13,2 resp. 5,7 ‰).

Zomrelé deti vo veku do 1 roka predstavovali už len 0,7 % počtu zomrelých.

Tab. 3 Základné charakteristiky úmrtnosti (Basic characteristics of mortality)

Ukazovateľ	Hrubá miera úmrtnosti (‰)			Stredná dĺžka života ¹⁾ - M			Stredná dĺžka života - Ž		
	2001	2005	2009	2001 ²⁾	2005	2009	2001 ²⁾	2005	2009
Rok									
Bratislavský kraj	9,3	9,8	9,3	71,7	72,04	73,37	78,52	78,72	79,96
Západné	10,1	10,4	10,4	69,92	70,43	71,21	77,83	78,23	79,0
Stredné	10,1	10,3	10,1	68,76	69,45	70,21	77,84	77,94	78,67
Východné Slovensko	8,9	9,0	8,9	69,19	69,78	70,63	77,45	77,58	78,6
Slovenská republika	9,7	9,9	9,8	69,51	70,11	71,27	77,54	77,9	78,74

¹⁾ pri Západnom, Strednom a Východnom Slovensku priemer za kraje

²⁾ v období 2000 - 2002

Zdroj: ŠÚ SR. Pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike (pramenné dielo); roky 2001, 2005, 2009

ŠÚ SR Úmrtnostné tabuľky za SR a nižšie územné celky; roky 2001, 2005, 2009

Na vývoj špecifických mier úmrtnosti najmä v strednom a vyššom veku vplývalo viacero faktorov (napr. častejšie používanie modernej diagnostickej a liečebnej techniky v nemocniciach, dovoz nových liekov, zmeny v štruktúre výživy obmedzením konzumácie mäsa a tukov, slobodná voľba lekára atď.). Na druhej strane špecifickú úmrtnosť ovplyvňovali nové stresové situácie najmä z nezamestnanosti a rizík podnikania a ešte stále pretrvávajúce „prehrešky“ proti zdravému spôsobu života. Dokumentujú to aj štatistiky konzumácie piva, vína a liehovín v litroch na 1 obyv. v r. 2007: 82,4; 13,7

a 10,7. Špecifické miery úmrtnosti sa v rokoch 1990 - 2009 znižovali takmer v celom rozsahu vekovej škály, najviac však vo veku od 45 do 64 rokov. Väčší efekt mal pokles úmrtnosti mužov, u ktorých zostali zachované väčšie rezervy z predchádzajúcich troch desaťročí.

Mierny pokles intenzity úmrtnosti spojený s posunom ťažiska zomrelých do vyššieho veku seniorov sa čiastočne prejavil aj v štruktúre zomrelých podľa príčin smrti (tab. 4).

Tab. 4 Hlavné príčiny úmrtí na Slovensku (Main causes of deaths in Slovakia)

Príčiny smrti / rok	1990	2001	2005	2009
Choroby obehovej sústavy	549,8 ¹⁾	533,4	540,7	521,8
Nádory	195,4	220,6	220,4	220,9
Choroby dýchacej sústavy	75,1	50,7	57,8	58,7
Vonkajšie príčiny chorobnosti a úmrtnosti	74,4	56,5	58,1	54,6
Choroby tráviacej sústavy	54,3	48,4	51,7	54,5
Podiel na úhrne úmrtí (v %)	92,1	94,1	93,6	93,2

¹⁾ v prepočte na 100 tis. obyvateľov stredného stavu

Zdroj: ŠÚ SR. Štatistická ročenka Slovenskej republiky, www.statistics.sk

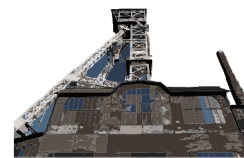
3. Migrácia

Migráciu považujeme za najvýznamnejší typ geografickej mobility obyvateľstva. Veľmi úzko súvisí s urbanizáciou, ktorá nám predstavuje veľmi zložitý proces presunov obyvateľstva z rurálneho prostredia do miest, v súvislosti s ich rozvojom.

Od nástupu socialistickej industrializácie sa krajské a okresné mestá postupne stávali miestami koncentrácie sekundárnych a terciárnych aktivít a hromadnej bytovej výstavby, čo len posilňovalo rozsiahle presuny vidieckeho obyvateľstva do urbánnych priestorov. V priebehu tridsiatych rokov (obdobie 1951 - 1980) sa podiel mestského obyvateľstva na Slovensku zdvojnásobil. V osemdsiatych rokoch kulminovala extenzívna urbanizácia. Jedným z jej závažných dôsledkov bola demografická devastácia najmä periférnych vidieckych sídiel.

Od začiatku deväťdesiatych rokov sa migračný pohyb na Slovensku vyvíjal v úplne odlišnom rámci. Direktívne dokumenty zo sedemdesiatych a osemdesiatych rokov minulého storočia pre riadenie urbanizácie boli nahradené plánovacími dokumentmi nezáväzného charakteru, ktoré vychádzali z tradičných plánovacích mechanizmov, charakteristických pre industriálnu spoločnosť. Ekonomický rozvoj územia prebiehal samovoľne, neusmerňovane a bol skôr výsledkom schopnosti obecných samospráv čeliť trhovo pôsobiacim silám a adaptovať sa na diametrálne odlišné podmienky.

V transformačnej etape na Slovensku výrazne poklesol objem aj intenzita interregionálnych migrácií. V podobných intenciách prebiehal vývoj aj v skúmaných regiónoch (tab. 5). V demogeografickej analýze Slovenska (Mládek a kol. 2006) sa uvádza: „Zásluhou výrazného poklesu intenzity imigrácie v dlhodobom

ziskových regiónoch a značného poklesu intenzity emigrácie v tradične stratových regiónoch sa medziregionálne rozdiely v oboch zložkách migračnej bilancie vyrovnali. Na úrovni okresov sa migračná bilancia ešte nevykryštalizovala, viaceré charakteristiky nemajú jednoznačnú a zreteľnú orientáciu (cf. Bezák

2002). Štatistické údaje o migrácii v rámci SR zatiaľ nepotvrdzujú ani tézu, že by sa obyvateľstvo sťahovalo z priestorových jednotiek s vyššou úrovňou nezamestnanosti a nízkym počtom voľných pracovných miest do oblastí s priaznivejšími podmienkami“.

Tab. 5 Migračný pohyb v regiónoch NUTS II (Migration in the regions NUTS II)

Oblasť / rok	2001		2005		2009	
Bratislavský kraj	1 200 ¹⁾	2,0 ²⁾	2 615	4,3	4 444	7,2
Západné	829	0,4	2 404	1,3	1 515	0,8
Stredné	- 303	- 0,2	- 223	- 0,2	- 368	- 0,3
Východné Slovensko	- 714	- 0,5	- 1 393	- 0,9	- 1 224	- 0,8
Slovenská republika	1 012	0,2	1 873	0,6	4 367	0,8

¹⁾ prírastok (úbytok) sťahovaním

²⁾ hrubá miera migračného salda (‰)

Zdroj: ŠÚ SR. *Pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike (pramenné dielo); roky 2001, 2005, 2009*

Hospodárska stagnácia zoslabila jednostrannú orientáciu migračných prúdov z vidieka a ovplyvnila demografický rast miest. Dynamika rastu miest Slovenska v r. 1991 - 1996 podľa Slavíka (1998) bola minimálna, dokonca viaceré zaznamenali aj úbytok obyvateľstva, spôsobený

väčšinou dezintegráciou obcí a negatívnym trendom vo vývoji prirodzeného pohybu a migrácie. Tento trend je evidentný aj v poslednom desaťročí. Z najväčších miest regiónov NUTS II si len Bratislava udržala migračný prírastok, ale na hodnotách blízkyh nule (tab. 6).

Tab. 6 Migračný pohyb v najväčších mestách regiónov NUTS II (Migration in the biggest cities of regions NUTS II)

Mesto / rok	1993		2001		2005		2009	
Bratislava	1 517 ¹⁾	3,4 ²⁾	- 78	- 0,2	408	1,0	1 213	2,8
Nitra	- 135	- 1,6	- 89	- 1,0	- 568	- 6,6	- 463	- 5,5
Žilina	237	2,8	- 50	- 0,6	102	1,2	- 238	- 2,8
Košice	- 108	- 0,4	- 409	- 1,7	- 564	- 2,4	- 494	- 2,1

¹⁾ prírastok (úbytok) sťahovaním

²⁾ hrubá miera migračného salda (‰)

Zdroj: ŠÚ SR. *Pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike (pramenné dielo); roky 1993, 2001, 2005, 2009*

4. Typológia regiónov

Regióny NUTS II sa vyznačujú podobnými vlastnosťami, ale aj mnohými odlišnosťami z pohľadu ich populácií. Pokúsili sme sa preto o istú typológiu, ktorá reflektuje určitú mieru ich podobnosti. Vychádzajúc z intenzity základných populačných procesov a charakteru migrácie sme si vymedzili tri typy regiónov. Prvý nám predstavuje samotný Bratislavský kraj, jeho protipólom je Stredné Slovensko spolu s Východným a znakmi „prechodného“ regiónu disponuje Západné Slovensko.

Bratislavský kraj najmä zásluhou administratívneho centra je regiónom, ktorý transformuje značne svoju demografickú štruktúru. V ostatnom desaťročí zaznamenal najvyšší prírastok hrubej miery pôrodnosti a úhrnej plodnosti žien, čo bolo zrejme dôsledkom posunu sobášneho veku do vyšších vekových skupín (o tom vypovedajú hodnoty sobášnosti). V regióne bola vysoká rozvodovosť, potratovosť sa udržala na úrovni celoslovenského priemeru. Nízka úmrtnosť (aj

špecifická) spolu s hodnotami strednej dĺžky života (u žien sa priblížili k veku 80 rokov) signalizujú priaznivejší zdravotný stav obyvateľstva. Hospodárska expanzia regiónu sa premietla do stúpajúceho migračného salda, ktorý zatiaľ vrcholil v r. 2009. Jeho hodnoty v ostatnom desaťročí boli evidentne vyššie v porovnaní so samotnou Bratislavou.

Druhý región reprezentuje rozsiahlejšie územie, ktorého súčasťou sú aj zaostávajúce a lokálne depresívne oblasti (napr. Poipлие, Horehronie, Gemer, dolný Spiš, horný Šariš a iné). V jednotlivých zložkách ekonomickej úrovne vykazuje diametrálne odlišný stupeň rozvoja v porovnaní s predchádzajúcim regiónom. Pomerne vysoké hodnoty hrubej miery pôrodnosti vzrástli, no nie takým tempom ako pri prvom regióne. Úhrnná plodnosť žien (zásluhou najmä tých rómskych) bola zjavne vyššia, ale stále je hlboko pod záchovnou hodnotou. Región sa vyznačoval najnižšou rozvodovosťou, sobášnosť a potratovosť boli na úrovni celoslovenského priemeru. Úmrtnostné pomery sú vcelku priaznivé. Na východe evidujeme nižšiu hrubú mieru úmrtnosti, ale u žien aj

najnižšiu strednú dĺžku života. Hospodárska stagnácia regiónu sa premietla do migračných úbytkov. V rámci Slovenska sú síce najväčšie, ale pravdepodobne nezodpovedajú miere evidovanej nezamestnanosti a počtu voľných pracovných miest. V opačnom prípade by boli úbytky ešte väčšie (najmä na východe). Obdobné tendencie sledujeme aj v Košiciach, ktoré majú dlhodobejšie zápornú migračnú bilanciu.

Územie Západného Slovenska disponuje znakmi „prechodného“ regiónu. Časťou demografických charakteristík sa blíži k Bratislavskému kraju, ďalšie sa viac zhodujú s druhým regiónom. V ostatnom desaťročí sme tu zaznamenal nízke hodnoty hrubej miery pôrodnosti. Zjavne najnižšia bola aj úhrnná plodnosť žien. V regióne bola nižšia sobášnosť, vyššia rozvodovosť, potratovosť sa udržala na úrovni celoslovenského priemeru. Nad priemerom bola hrubá miera úmrtnosti, hodnoty strednej dĺžky života vykazovali priaznivejšiu tendenciu. Migračné saldo bolo kladné, ale len na úrovni okolo 1 ‰. V Nitre ako najväčšom meste regiónu sme naopak pozorovali úbytok obyvateľstva migráciou.

5. Záver

Z predloženého príspevku je zjavné, že porovnanie obyvateľstva v regiónoch NUTS II prostredníctvom súboru rozmanitých demografických ukazovateľov môže predstavovať dôležitý nástroj regionálneho výskumu. Uskutočnená komparácia populácií identifikuje ich pozitíva resp. negatíva. Výsledkom môže byť aj vyššie prezentovaná typológia regiónov s odlišnými populačnými charakteristikami, ktoré sa najvýraznejšie prejavujú práve v Bratislavskom kraji. Región sa medzi iným vyznačuje dlhodobo nízkou mierou pôrodnosti, úhrnnej plodnosti a hodnotami mier reprodukcie. Na druhej strane dosahuje najvyšší priemerný vek matky pri prvom pôrode, má vysoké pomerné zastúpenie slobodných žien podľa rodinného stavu a najvyšší podiel žien vo veku 25 - 49 rokov s vysokoškolským vzdelaním. Vysoká rozvodovosť je hlavnou príčinou zvyšovania počtu neúplných rodín s nezaopatrenými deťmi. Podiel neúplných rodín na úhrne cenových domácností rodinných (¼) bol najvyšší práve v tomto kraji.

Záverom možno konštatovať, že populačné porovnania majú svoju hodnotu v rozhodovacích procesoch a plánovacej praxi a preto by sa im mala venovať náležitjšia pozornosť aj v súčasnosti.

Použité zdroje:

BAČÍK, M. (2009): Demogeografická analýza Horehronia. Monografia, FPV UMB, Banská Bystrica, 160 s.

BAČÍK, M. (2010): Demografické disparity regiónov Slovenska na úrovni NUTS II. Zborník prác z medzinárodnej vedeckej konferencie „Nové impulzy v regionálnom rozvoji stredoeurópskeho priestoru“. Geografické informácie 14. FPV UKF, Nitra (v tlači).

BAŠOVSKÝ, O. et al. (1983): Zmeny v rozložení obyvateľstva za posledných 100 rokov v regionálnych geomorfologických jednotkách Slovenska. Acta Facultatis Retum Naturalium Univerzitatís Comenianae, Geographica, 22, s. 141 - 163.

BEZÁK, A. (2002). Interregionálne migrácie na Slovensku v rokoch 1981 - 1998. Sociológia, 34, s. 327 - 344.

HOLEŠOVÁ, H. (2003): Regionálna politika a štrukturálne nástroje. Úrad vlády SR, Bratislava, 48 s.

LUKNIŠ, M. (1985): Regionálne členenie Slovenskej socialistickej republiky z hľadiska jej racionálneho rozvoja. Geografický časopis, roč. 37, č. 2 - 3, s. 137 - 163.

KOREC, P. (2005): Regionálny rozvoj Slovenska v rokoch 1989 - 2004. Geografika Bratislava, 227 s.

KUČERA, M. (2008): Padesát let hodnocení populačního vývoje České republiky. Demografie, 50, s. 230 - 239.

MARTINEC, F. (1987): Demografický vývoj v Československej socialistickej republike, jeho činitele a perspektívy. Geografický časopis, 39, s. 227 - 242.

MLÁDEK, J. a kol. (2006). Demogeografická analýza Slovenska. UK Bratislava, 222 s.

PAULOV, J. (1992): K novému rámcu regionálneho rozvoja Slovenska. Geographia Slovaca 1, ed. A. Bezák, GÚ SAV Bratislava, s. 23 - 28.

SLAVÍK, V. (1998): Mestá Slovenskej republiky v transformačnej etape. Geografie X, Masarykova univerzita Brno, s.128 - 133.

Štatistický úrad SR. Pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike (pramenné dielo); roky 1993, 2001, 2005, 2009

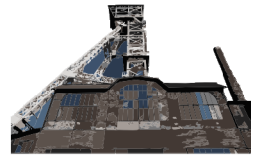
Štatistický úrad SR. Úmrtnostné tabuľky za SR a nižšie územné celky; roky 2001, 2005, 2009

Štatistický úrad SR. Štatistická ročenka Slovenskej republiky

VEREŠ, P. (1991): Několik úvah o současném a budoucím populačním vývoji. Demografie, 33, s. 97 - 105.

XXII SJEZD ČESKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI OSTRAVA 2010

www.statistics.sk

Adresa autora:

Miloš Bačík
Univerzita Mateja Bela
Národná 12
974 01 Banská Bystrica